

DIRK III VAN HOLLAND EN POPPO VAN STAVELLOT

Kees Nieuwenhuijsen

7 mei 2021

Inleiding

In 2016 promoveerde Koen Vanheule in Gent op een onderzoek naar Poppo van Stavelot, een belangrijke geestelijke uit de elfde eeuw. In zijn proefschrift vermeldt Vanheule dat Poppo in zijn jonge jaren bevriend was met graaf Dirk III van Holland. De graaf gaf hem onderricht in de krijgskunsten en samen maakten ze een pelgrimage naar Rome. De vriendschap heeft invloed gehad op Poppo's verdere levensloop.¹

Ik was verbaasd toen ik dit las, want ik dacht dat ik mijn Vlaardingse held behoorlijk goed kende, en in al mijn studies was ik nooit een vriendschap met Poppo tegengekomen.² Ik ben daarom de relatie tussen de twee nader gaan onderzoeken. Om te beginnen heb ik gekeken wie die Poppo van Stavelot nu eigenlijk was.

Poppo van Stavelot

Poppo was van 1020 tot zijn dood in 1048 abt van de abdij Stavelot-Malmedy in de Ardennen. Onder zijn leiding kwam het tot een strengere naleving van de regels van de heilige Benedictus en werd de invloed van bisschoppen op kloosters teruggedrongen. Poppo had niet alleen volgelingen in Stavelot, maar in heel Neder-Lotharingen. In 1624 werd hij heilig verklaard.

De daden van deze invloedrijke kerkhervormer zijn opgetekend in diverse middeleeuwse kronieken en oorkonden. Voor zijn jongste jaren is de *Vita Popponis* de voornaamste bron. Deze biografie werd tien jaar na Poppo's dood geschreven door Onulfus en Everhelmus, een monnik en een abt van de Sint-Pietersabdij in Gent.³

In de *Vita* is te lezen dat Poppo werd geboren in Deinze, vlakbij Gent. Dit verklaart zijn populariteit in die regio. Toen hij pas vijf weken oud

was verloor hij zijn vader die sneuvelde in een veldslag. Poppo volgde aanvankelijk, net als zijn vader, een militaire carrière. Als jongeling trad hij in dienst van een edelman genaamd Theoderic, die hem opleidde tot ridder. De godvruchtigheid zat er al vroeg in bij de jonge Poppo, want hij ging twee keer op pelgrims-tocht, eerst naar Jeruzalem en vervolgens naar Rome. Die tweede reis maakte hij samen met zijn heer Theoderic. Op de terugreis werd Theoderic ziek en daarom stopten ze bij de abdij van Saint-Thierry, vlakbij Reims. Door de goede zorg van de monniken herstelde Theoderic al snel. Als dank beloofde hij dat hij zijn toekomstige zoon als oblaat aan de kerk zou schenken. Poppo kreeg terug in Vlaanderen een visioen, dat hem deed besluiten om de wapens neer te leggen en het klooster in te gaan. Hij koos voor de abdij van Saint-Thierry. Daar bleven zijn intelligentie en zijn ijver niet onopgemerkt. De Duitse keizer Hendrik II verzocht hem om abt van Stavelot-Malmedy te worden en vervolgens ook van de prestigieuze abdij van Sint-Maximini in Trier. De *Vita* verhaalt uitvoerig hoe Poppo zich ontwikkelt tot een van de beroemdste en invloedrijkste geestelijken van zijn tijd. Na een indrukwekkende kerkelijke carrière overleed hij op 25 januari 1048, op een leeftijd van 70 jaar.

Poppo wees kort voor zijn dood een opvolger aan: Theoderic jr. de gelijknamige zoon van zijn oude heer Theoderic. Deze was inderdaad, zoals beloofd, als jongen het klooster ingegaan. In de abdij van Saint-Thierry kreeg hij zijn opleiding. Theoderic jr. was van 1048 tot 1075 abt in zowel Trier als Stavelot-Malmedy.⁴

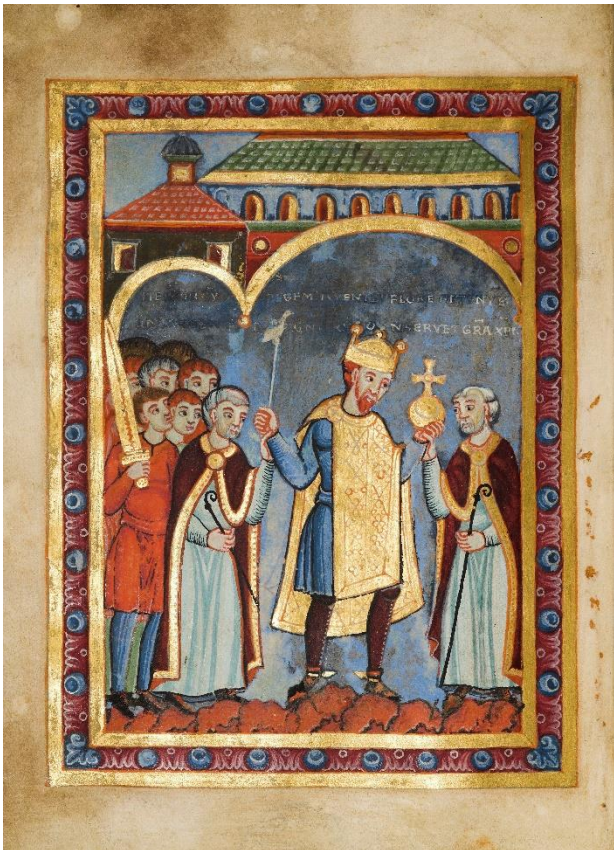
De *Vita Popponis* is een boeiend levensverhaal, maar bevat bijna geen jaartallen. Uit de sterfdatum is af te leiden dat Poppo in 978 is geboren. Vanheule neemt aan dat Poppo onder de wapenen kwam in het jaar 994, toen hij zestien werd,

¹ Vanheule 2016.

² Nieuwenhuijsen & De Ridder 2012; Nieuwenhuijsen 2016 en 2018.

³ Onulfus & Everhelmus, *Vita Popponis*, MGH SS XI, p. 291-316.

⁴ Resmini 2016, p 1051-1053.

Afb. 1; Een contemporaine afbeelding van keizer Hendrik III. De geestelijke rechts zou abt Poppo van Stavelot kunnen zijn (Vanheule 2016, p. 381). Miniatuur in het Evangelieboek voor Hendrik III, Echternach, 1039-1043, Bremen, Staats- und Universitätsbibliothek, Ms.b. 21, fol. 3v. Foto: Ansgar Hoffmann.

en dat hij vóór het jaar 1008 is ingetreden in de abdij van Saint-Thierry.⁵

De *Vita* geeft maar mondjesmaat informatie over de Theoderic waarbij Poppo in dienst was en met wie hij naar Rome reisde. Theoderic was een edele, *tunc temporis viro illustrissimo* (in die tijd een beroemd/aanzienlijk man), maar we lezen nergens iets over zijn functie, zijn woonplaats of zijn afkomst.

Dirk III van Holland

Vanheule beweert, zoals gezegd, dat deze Theoderic dezelfde was als graaf Dirk III van Holland. De naam Dirk is identiek aan Theoderic. De kronieken en oorkonden werden rond het jaar 1000 steevast in het Latijn opgesteld, waarbij de naam als Theoderic of Teuderic of

Thiodric, etc. werd geschreven. Ook de Hollandse graven staan onder die naam in de oude Hollandse en Vlaamse geschriften. Men noemt ze tegenwoordig Diederik of Dirk, maar dat zijn moderne varianten. In dit artikel heb ik de Hollandse graven steeds als Dirk aangeduid om ze te onderscheiden van de Theoderic van Poppo.

Voordat ik ga onderzoeken hoe Vanheule tot zijn overtuiging is gekomen, en of deze juist is, zet ik eerst kort op een rij wat tot nu toe bekend was over Dirk III.

Er is nooit een biografie over graaf Dirk III geschreven. We moeten zijn levensverhaal bijeen schrapen uit incidentele, fragmentarische vermeldingen in diverse bronnen. Zijn ouders, graaf Arnulf en gravin Liutgarde, trouwden in mei 980, dus waarschijnlijk is Dirk, hun oudste zoon, in 981 of 982 geboren. Zijn jeugd bracht hij vermoedelijk door in Gent. Zijn vader Arnulf en vooral zijn grootvader Dirk II waren kind aan huis bij het Vlaamse grafelijke hof, alhoewel beiden in de eerste plaats graaf van Holland (West-Frisia) waren. In 993 werd graaf Arnulf gedood door opstandige Friezen. De jonge Dirk en zijn moeder Liutgarde moesten nu het graafschap Holland gaan besturen. De Friese onderdanen erkenden hun gezag niet en pas in 1005, na militair ingrijpen van de Duitse koning Hendrik II, onderwierpen ze zich. Vanaf die tijd zat Dirk III als graaf stevig in het zadel. Later haalde hij zich de toorn van diezelfde Hendrik II (inmiddels keizer) op de hals door illegaal tol te heffen en land van het bisdom Utrecht in bezit te houden. Dit onttaarde in de befaamde Slag bij Vlaardingen op 29 juli 1018, waar Dirk zegevierde over het veel sterkere leger van de keizer en bisschop Adalbold. Een paar jaar later versloeg hij de bisschop van Utrecht opnieuw, in de Slag bij Bodegraven. Dirk III trouwde met Othelhilde van Saksen en kreeg met haar vier kinderen: Dirk, Floris, Bertrada en Swanhilde. Op latere leeftijd maakte Dirk III een pelgrimage naar Jeruzalem. Hij stierf op 27 mei of 27 december 1039. Zijn zoons volgden hem op als Dirk IV in het zuidelijk deel van Holland en Floris I in het noorden. Na de gewelddadige dood van Dirk IV in 1049, werd Floris graaf van heel Holland.⁶

⁵ Vanheule 2016, p. 202, 229.

⁶ Nieuwenhuijsen 2016.

Afb.2; Vlaanderen en Holland rond het jaar 1000, met de in de tekst genoemde plaatsen.

Op zoek naar de onderbouwing

De geschiedenis van Dirk III biedt, vooralsnog, geen aanknopingspunten met Poppo van Stavelot, maar Vanheule ziet dat verband wel. Hij poneert zijn stellige identificatie zonder verdere onderbouwing, alsof het een feit is dat algemeen bekend is.⁷ Ik nam daarom aan dat ooit ergens iemand dit heeft beweerd en ook heeft onderbouwd. Om uit te vinden wie en wanneer, en vooral met welke argumenten, ben ik de bronnen en de literatuur die Vanheule heeft geraadpleegd nagegaan, en ook literatuur die hij niet heeft geraadpleegd. De speurtocht viel niet mee, in dit treurig tijdsgewricht waarin alle bibliotheken in lockdown zijn, maar met stug doorgeogelen ben ik toch een heel eind gekomen. En onderweg heb ik zelfs een verrassende nieuwe hypothese ontwikkeld.

⁷ Vanheule 2016, p. 2, 36.

⁸ Koch 1948; De Boer & Cordfunke 2010, p. 29-31; Henstra 2012, p. 82-84; Van Winter 2017, hoofdstuk 8. Zie ook noot 2.

De moderne literatuur over de eerste graven van Holland staat gelukkig gewoon op mijn boekenplank. Daarin is, als het over Dirk III gaat, nergens sprake van een relatie met Poppo van Stavelot, van een Romereis of van een zoon die abt werd.⁸

In zijn uitvoerige studie van de Vlaamse adel vermeldt Ernest Warlop de Theoderic uit de *Vita Popponis* wel, maar hij brengt hem niet in verband met het Hollandse gravenhuis. Bertram Resmini wijdt in zijn overzicht van de abten van Sint-Maximini enkele pagina's aan de Theoderic (jr.) die op voorspraak van Poppo abt werd, maar rept niet over diens vader. Naast Vanheule heb ik slechts twee moderne studies gevonden die melding maken van Dirk III als wapenmeester en reisgenoot van Poppo: het proefschrift van Helena Vanommeslaeghe, die een jaar na Vanheule promoveerde bij dezelfde promotor in Gent, en een artikel van Philippe George uit 1999. Beiden noemen Dom Berlière (1928) als bron. Deze zei inderdaad dat Poppo een vriendschapsband had met "Thierry III, comte de Hollande", maar meldde niet waar hij die wijsheid precies vandaan had. Wel haalde Berlière, als het over de jonge jaren van Poppo ging, het werk van Paul Ladewig (1883) aan. Vanheule doet dat ook meermaals.⁹

Het net leek zich dus te sluiten rond deze Paul Ladewig, volgens Wikipedia een historicus uit Danzig, die in Berlijn promoveerde op een studie over *Poppo von Stablo*.¹⁰ Zijn boek uit 1883 is echter niet gedigitaliseerd en staat ook in geen enkele Nederlandse bibliotheek. Ik dacht even dat ik hier vastliep, maar dankzij de literatuurlijst van Vanommeslaeghe ontdekte ik dat Ladewig al in 1882 zijn proefschrift schreef, onder een iets andere titel dan zijn boek uit 1883, en dat eerste werk staat wel op het Internet.

Ladewig's argument

Wat Ladewig te melden heeft valt bitter tegen. Over de Theoderic uit de *Vita* zei hij: "Wir kennen damals als hervorragenden Mann dieses

⁹ Warlop 1975, p. 58, 90; Resmini 2016, p. 1051-1053; Vanommeslaeghe 2017, p. 128, n. 72; George 1999, p. 91, n. 14.; Berlière 1928, p. 78; Ladewig 1883; Vanheule 2016.

¹⁰ Wikipedia (DE), Paul Ladewig.

namens und in den flandrisch holländischen gegenden nur den grafen Theodorich III.".¹¹ Dat is alles.

De hele identificatie is dus gebaseerd op het argument dat Ladewig geen andere Theoderic heeft kunnen vinden. En dat argument gaat niet op, want in de Middeleeuwen was Theoderic (of Diederik of Dirk) in Vlaanderen een vrij populaire naam. In mijn inventarisatie van persoonsnamen in de Middeleeuwen tot het jaar 1150, bezet Theoderic in Vlaanderen plaats 10 in de top-10 van populairste jongensnamen. Gedurende het leven van Poppo (978-1048) komt in de schenkingsoorkonden van de Sint-Pietersabdij in Gent acht maal een Theoderic voor, op een totaal van 500 tot 600 geregistreerde mannelijke individuen. De vermeldingen van de Hollandse graven Dirk II en III zijn hierin niet meegeteld. Misschien heeft een enkele Theoderic meerdere oorkonden ondertekend en moet het aantal daarom wat lager zijn, maar het is wel zeker dat de naam Theoderic in Vlaanderen regelmatig voorkwam.¹²

Er waren dus, rond het jaar 1000, meerdere personen, in elk geval in Vlaanderen, waarmee de Theoderic uit de *Vita* geïdentificeerd kon worden. Het zij Ladewig vergeven dat hij alleen Dirk III kende, want hij had anderhalve eeuw geleden vanuit het verre Berlijn misschien geen toegang tot de Vlaamse bronnen. Vanheule had dit echter wel kunnen nagaan.

Is Theoderic = Dirk III mogelijk?

Nu is vastgesteld dat edelman Theoderic en graaf Dirk III niet noodzakelijkerwijs dezelfde persoon moeten zijn geweest, is de volgende vraag of ze wel dezelfde persoon kunnen zijn geweest.

Het was in de Middeleeuwen gebruikelijk dat zoons uit voorname families op jonge leeftijd het huis uit gingen om bij een bevriende familie hun militaire training en verdere scholing te doorlopen.¹³ De Hollandse graven onderhielden in de tiende eeuw nauwe banden met hun

Afb.3; Zandstenen beeld van graaf Dirk III, op de hoek van het Vlaardingse stadhuis. Beeldhouwer: Albert T. Termote (1887 - 1978).

Vlaamse collega's. Dirk III is vermoedelijk in Vlaanderen geboren en opgegroeid, zijn vader Arnulf had de bijnaam 'van Gent' en zijn grootvader Dirk II trouwde met de Vlaamse graven dochter Hildegard. Ze hadden ook grond in Vlaanderen in bezit en in leen, met name in de regio Gent.¹⁴ Het is daarom niet zo vergezocht dat een Vlaamse jongeling bij een Hollands grafelijk 'gastgezin' in dienst en in de leer ging.

De combinatie Poppo - Dirk III roept echter vragen op. Dirk III past alleen in het plaatje wanneer Poppo zijn opleiding is begonnen nadat Dirk III zijn gesneuvelde vader was opgevolgd als graaf, dat wil zeggen na september 993. Volgens Vanheule was dat ook het geval. Hij stelt dat jongens vanaf hun zestiende hun militaire opleiding kregen, als ze meerderjarig werden, en bij Poppo was dat in 994. Als referentie noemt

¹¹ Ladewig 1882, p. 26, n.1. Ladewig schreef zelfstandige naamwoorden met een kleine letter.

¹² Nieuwenhuijsen 2012; Van Lokeren 1868, nummers 51 t/m 126.

¹³ Verbruggen 1997, p. 27.

¹⁴ Koch 1948.

Vanheule een studie van Huth, waarin zou staan dat keizer Otto III, die in 980 werd geboren, in 996 als meerderjarig werd beschouwd. In die studie heb ik daar echter niets over kunnen vinden. Ik heb Otto's levensloop niet al te diep gaand nagetrokken, maar uit zijn Wikipedia-pagina maak ik op er geen eenduidigheid bestaat omtrent zijn meerderjarigheid en dat hij al op zijn veertiende zelfstandig oorkonden uitvaardigde. In het proefschrift van Vanheule zelf, wordt Otto III op pagina 202 in 996 meerderjarig, en op pagina 217 in 995. In feite was het begrip 'meerderjarig' in de Middeleeuwen niet scherp gedefinieerd. Al op een leeftijd van twaalf jaar konden jongens oorkonden ondertekenen, zoals bijvoorbeeld Dirk III deed, samen met zijn moeder, in september 993. Dirks ouders trouwden in mei 980, dus hij was in 993 hooguit twaalf.¹⁵

Voor mijn onderzoek is die meerderjarigheid van ondergeschikt belang, want het gaat om de vraag wanneer de militaire scholing begon. Op sommige populaire websites is te lezen dat een middeleeuwse ridder zijn opleiding al startte op zeven- of achtjarige leeftijd. Deze wijsheid lijkt te zijn ontleend aan het Beowulf-epos, waarin de hoofdpersoon vertelt dat hij al heel jong ("Ic wæs syfanwintre") door zijn vader bij koning Hrethel werd ondergebracht. Beowulf leefde in de aller vroegste Middeleeuwen, en hij hield wel van een beetje opscheppen en overdrijven.¹⁶

De militaire opleiding buitenshuis ving gewoonlijk later aan. De middeleeuwse bronnen geven daaromtrent echter geen precieze leeftijden, maar spreken van 'adolescentie', en dat is een nogal vaag begrip.¹⁷ Er zijn iets concretere gegevens voorhanden over de Vlaamse gravenzoon Boudewijn VI. Hij werd geboren rond 1030 en kreeg als jongeling zijn militaire vorming aan het Duitse hof. Zijn vader, graaf Boudewijn V, kwam in 1047 in opstand tegen de keizer Hendrik III. Hij zal dat niet gedaan hebben terwijl zijn zoon nog bij Hendrik in huis zat, dus

mogen we aannemen dat die zijn opleiding daarvoor heeft voltooid, dus op een leeftijd van hooguit zestien jaar.¹⁸

Aangaande de feitelijke activiteit als strijder, zegt de dertiende-eeuwse *Sachsenspiegel* dat als een man haar op zijn gezicht, onder beide armen en 'daar van onderen' heeft, "he to sinen dagen komen is" en dan ook kan optreden als kampvechter in een duel.¹⁹

Er is wel echt concrete informatie over de leeftijd waarop adellijke jongemannen voor het eerst aan een veldslag deelnamen. De bovengenoemde keizer Otto III betrad al op zijn vijftiende het slagveld (in 995) en datzelfde gold voor de Vlaamse graaf Arnulf III (1071) en de Franse koning Lodewijk VI (1097).²⁰ Zij moeten in de jaren daarvoor hun eerste trainingen hebben gehad.

Wanneer Poppo inderdaad pas op zijn zestiende aan zijn militaire opleiding is begonnen, dan was hij er laat bij. Dat is niet onmogelijk, maar wel opmerkelijk, zeker voor de zoon van een militair. Eigenlijk denk ik dat Vanheule is uitgegaan van de stelling dat Theoderic dezelfde als Dirk III moest zijn, en omdat Dirk III pas op het eind van 993 graaf werd, moest de leeftijd van Poppo zestien worden. Daar heeft Vanheule vervolgens een (weinig overtuigende) onderbouwing bij gezocht.

Dirk III was toen pas twaalf of dertien. Hij kon nog niet optreden als de ervaren strijder die aan Poppo de kneepjes van het vak zou leren. Dit bezwaar weerlegt Vanheule door aan te nemen dat de jonge graaf alleen in naam de leermeester was, en dat zijn moeder Liutgarde als regent de feitelijke macht had.²¹ Het is denkbaar dat niet Dirk III zelf, maar een oudere krijgsman aan het grafelijke hof, op bevel van de gravin, de jonge mannen instrueerde. Poppo en Dirk III zouden dan eigenlijk elkaars klasgenoten zijn geweest.

¹⁵ Vanheule (n. 776) refereert aan Huth 1994, p. 89; Wikipedia (DE), Otto III. (HRR); Nieuwenhuijsen 2016, p. 214-215.

¹⁶ *Beowulf*, ed. Kiernan & Jacob, vers 2429.

¹⁷ Guilhiermoz 1902, p. 422 e.v.; Verbruggen (1997, p. 27-28) noemt geen leeftijden.

¹⁸ Nieuwenhuijsen 2022. Zie ook noot 23.

¹⁹ *Sachsenspiegel*, MGH Fontes iuris N.S. 1/1, cap. I.42, p. 104.

²⁰ Uhlirz 1954, p. 186 e.v.; Verlinden 1935, p. 48-49; Luchaire 1890, p. 5-6.

²¹ Vanheule 2016, p. 203.

Vanheule suggereert dat er een 'horizontale solidariteitsband' tussen de jongens groeide. Een vriendschap tussen Dirk III en Poppo zou opmerkelijk zijn, omdat Poppo later een bijzondere vertrouwensband kreeg met bisschop Adalbold van Utrecht (1010-1026). Dirk III en Adalbold waren juist elkaars aartsvijanden.²² Ook zou het vreemd zijn wanneer keizer Hendrik III in 1048 een zoon van Dirk III tot abt benoemde terwijl een andere zoon van Dirk III een van zijn ergste rivalen was. Dirk IV deed namelijk in de jaren 1047-1049 mee met de opstand van Lotharingse edelen tegen de keizer.²³

Neen, Theoderic = Dirk III

is niet mogelijk

De tot nu toe opgesomde argumenten maken de identificatie van edelman Theoderic met graaf Dirk III van Holland onwaarschijnlijk, maar niet onmogelijk.

Een dwingende reden om de identificatie af te wijzen, ligt in het feit dat de *Vita* vertelt over een zoon van Theoderic, de abt Theoderic jr. Het is een vaststaand feit dat Dirk III een zoon Dirk had die hem opvolgde als graaf en die in 1049 werd gedood. Dirk III kan niet tegelijkertijd nog een zoon met dezelfde naam hebben gehad. Ik begrijp niet dat Vanheule de abt "Diederik" omschrijft als de broer van "Diederik IV", maar daarbij niet opmerkt dat het raar is dat ze allebei Diederik heten.²⁴

Graaf Dirk III kan sowieso geen zoon hebben gehad die het klooster in ging en abt werd van twee befaamde abdijen, want dat was dan zonder twijfel in de Hollandse bronnen genoteerd. Bovendien was een zoon van Dirk III tevens een kleinzoon van gravin Liutgarde van Luxemburg en dus een telg uit het Luxemburgse gravengeslacht. Als zo iemand abt in Trier of Stavelot-Malmedy werd, dan zou die hoedanigheid wel

door de betreffende abdijen ergens in hun annalen of dodenboeken vermeld moeten zijn. Maar dat is niet het geval.²⁵

Samenvattend zijn er geen dwingende argumenten vóór en wel diverse argumenten tégen de gelijkshakeling van de edelman Theoderic uit de *Vita Popponis* met onze Dirk III.

Deze conclusie heeft nogal wat consequenties voor het werk van Vanheule, want daarin speelt Dirk III een vooraanstaande rol. Vanheule verklaart diverse gebeurtenissen en keuzes in Poppo's leven aan de hand van de relatie met de graaf van Holland.

Vanheule meent dat Poppo pas op de vrij late leeftijd van 27 tot 30 jaar het klooster in ging, waarbij hij uitgaat van Ladewig's datering van de pelgrimstocht naar Rome in 1005. Ladewig baseerde zich op het feit dat de Hollandse gravin-weduwe Liutgarde in dat jaar de Duitse koning Hendrik II verzocht om militaire bijstand tegen de Friezen die het graafschap hadden aangevallen. "Nur abwesenheit des grafen kann der grund sein, dass er sich nicht kräftig wehrte."²⁶ Ladewig stelde dus dat alleen wegens de afwezigheid van één jonge graaf Dirk, de toestand plotseling zo onhoudbaar werd, dat hulp van buitenaf moest worden ingeroepen. In feite hadden de Hollandse graven al tientallen jaren te kampen met opstandige Friezen. In het voorjaar van 1005 verbleef de koning in Tiel, en dat was een mooie gelegenheid om hem om hulp te vragen. Moeder Liutgarde deed dat verzoek, niet omdat Dirk van huis was, maar omdat het gewoon handiger was, want zij was de schoonzus van Hendrik. Misschien heeft ze het wel via haar zuster, koningin Cunigunde, gespeeld. In elk geval heeft deze damesdiplomatie succes gehad, want de koning voer met een oorlogsvloot naar het westen en onderwierp de Friezen.²⁷ Er is geen reden om te veronderstellen dat Dirk III op

²² Vanheule 2016, p. 203, n. 778; 370-372. Vanheule hint op Poppo's mogelijke betrokkenheid bij het vredesproces tussen Dirk III en Adalbold, na de slag van 1018, maar werkt dit niet uit (p. 285, n. 1221).

²³ Dit is dezelfde opstand waar ook de Vlaamse graaf Boudewijn V aan meedeed. Zie Nieuwenhuijsen 2016, p. 137 e.v..

²⁴ Vanheule 2016, p. 438-439. Het gebeurde wel dat ouders na de vroegtijdige dood van een kind de naam opnieuw gebruikten, maar dat is hier niet aan de orde.

²⁵ Alle bronnen met vermeldingen van Dirk III en/of zijn gezinsleden staan in Nieuwenhuijsen & De Ridder 2012; voor alle bronnen betreffende abt Theoderic, zie Resmini 2016, p. 1051-1053.

²⁶ Ladewig 1882, p. 27; Nieuwenhuijsen & De Ridder 2012, p. 26.

²⁷ Nieuwenhuijsen 2016, p. 95-96.

Afb4.; Reliekhouders van Poppo van Stavelot uit 1626. Kerk van Sint-Sebastiaan, Stavelot.
Foto: Wikimedia.

dat moment niet in Holland was, en er was al geen reden om te veronderstellen dat Dirk III Poppo's reisgenoot naar Rome was. Toch houdt Vanheule het jaar 1005 aan voor de Romereis, en omdat Poppo pas na die reis monnik werd, was dat op 27-30 jarige leeftijd.²⁸ Ik ben echter van mening dat Poppo ook al een paar jaar eerder het klooster in kan zijn gegaan.

Verder stelt Vanheule dat Poppo dankzij Dirk III een positie binnen het machtige Luxemburgse gravenhuis verwierf en dat hij vanwege Dirk III uitgerekend in de abdij van Saint-Thierry is ingetreden. In 1026 vroeg bisschop Adalbold van Utrecht hem, wegens zijn verleden met Dirk III, om tijdelijk het bestuur over de abdij van Hoorst (bij Amersfoort) op zich te nemen.²⁹ Al deze zaken zou Vanheule eens opnieuw moeten beschouwen, want Poppo had helemaal niets met Dirk III.

²⁸ Vanheule 2016, p. 203-204, 229.

²⁹ Vanheule 2016, p. 207, 229, 239, 298, 371, 441.

³⁰ Bur 1979, n. 29.

³¹ Vanheule 2016, p. 236.

³² Nieuwenhuijsen 2016, p. 219.

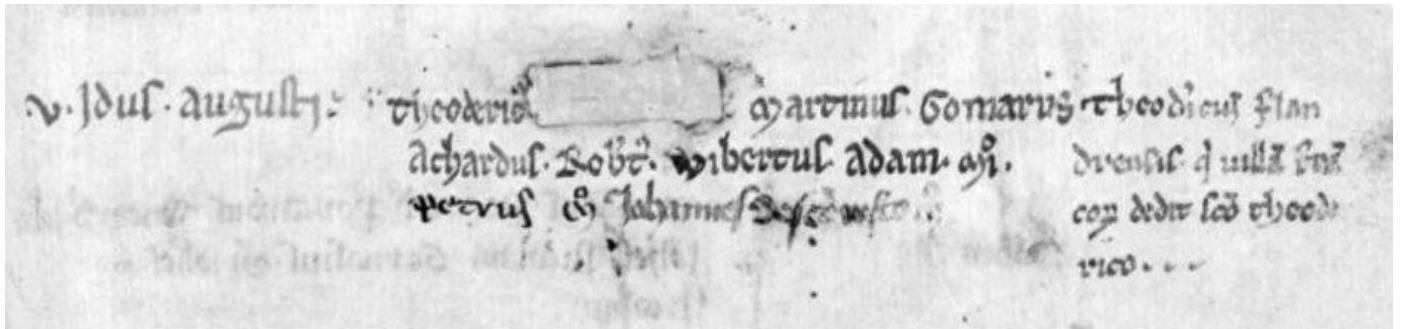
Wie was Theoderic dan wel?

Wanneer Poppo niet bevriend was met graaf Dirk III, wie zou die Theoderic dan wel geweest zijn? We leren mogelijk iets meer over hem in het Dodenboek van Saint-Thierry. Dat vermeldt op 9 augustus (zonder jaartal) het overlijden van een *Theodericus flandrensis* die het dorp Villers-Franqueux aan de abdij had geschonken. Volgens Michel Bur zou dit de reisgenoot van Poppo kunnen zijn geweest, die dan uit Vlaanderen kwam maar ook bezittingen in de buurt van Reims had. Dat zou weer verklaren waarom ze op de terugreis uit Rome hier langs gingen.³⁰

Vanheule zegt hierover: "Volgens Bur verwijst deze vermelding naar graaf Dirk III van Holland".³¹ Bur noemt de Hollandse graaf echter nergens, en die kan het ook niet geweest zijn. Zoals hierboven aangegeven zou je Dirk III misschien wel '*flandrensis*' kunnen noemen, maar hij stierf op 27 mei of 27 december en niet op 24 augustus.³² Bovendien hebben de Hollandse graven nooit grond in de buurt van Reims in bezit gehad.

Een andere aanwijzing vond ik bij het doorpluizen van de Gentse schenkingsoorkonden, op zoek naar de naam Theoderic. Eén van de Vlamingen met die naam staat in een aantekening met de datum 24 augustus 1010. Voor zijn zielenheil gaven Renewif en haar zoon Arnulf grond in het dorp *Bussuth* (Roborst, 20 km ten zuiden van Gent), inclusief dertien horigen, aan de Sint-Pietersabdij. Theoderic, die kennelijk kort daarvoor was overleden, wordt '*senioris sui*' genoemd, wat in deze context hun echtgenoot resp. vader moet betekenen. Wanneer zijn weduwe en zoon zo'n grote schenking konden doen, dan was hij een gefortuneerd man. Het familiekapitaal was hiermee nog niet uitgeput, want in 1052 deden Renewif en Arnulf opnieuw een schenking, nu voor hun overleden zoon resp. broer Gozwin. Nu bedachten ze de abdij met landbouwgrond in *Bosenghem* (Boezegem in het zuiden van het graafschap Vlaanderen, tegenwoordig het Franse departement Nord).³³

³³ Van Lokeren 1868, nr. 94 en 129. De jaartallen zijn niet helemaal zeker (Koch 1958), maar dat maakt voor dit betoog niet uit. Niermeyer 1976, p. 956-958: *senior* = meerdere, leenheer, of vader of echtgenoot.

Afb.5 De vermelding van Theoderic in het Dodenboek van Saint-Thierry: *V idus Augusti: Theodericus flandrensis qui villam Francorum dedit sancto Theoderico.* (9 augustus: Theoderic van Vlaanderen die het dorp Villers-Franqueux schonk aan [de abdij van] Saint-Thierry). Reims, Bibliotheque Municipale, ms. 349, fol. 118r.

Toevallig wordt de Theoderic in de *Vita Popponis* ook 'senioris suo' genoemd, maar hier in de betekenis van de meester van Poppo. Ook toevallig is, dat de schenkingsdatum twee weken na de overlijdensdatum van *Theodericus flandrensis* ligt.

Hypothese

Ik sluit af met de hypothese dat de Theoderic uit de *Vita Popponis*, de *Theodericus flandrensis* uit het Dodenboek van Saint-Thierry en de *Theoderic senioris sui* van de schenking in Gent, alle drie dezelfde persoon zijn. De puzzelstukjes zouden daarmee mooi op hun plek vallen. De vriend van Poppo, van wie nu zeker is dat het niet graaf Dirk III van Holland was, was dan een rijke ridder uit Vlaanderen, met bezittingen in de buurt van Gent, in het zuiden van Vlaanderen en bij Reims. Poppo begon bij hem zijn militaire training toen hij een jaar of twaalf was, rond 990. Tussen de jaren 990 en 1008 reisden ze samen naar Rome, en na die reis ging Poppo het klooster in. Theoderic en zijn vrouw Renewif hadden drie zoons Arnulf, Gozwin en Theoderic jr. Misschien waren er nog meer kinderen, maar die zijn niet in de bronnen geregistreerd. Arnulf was vermoedelijk de oudste. Theoderic jr. werd kort na de Romereis geboren, ging als jonge jongen het klooster in, en volgde in 1048 Poppo op als abt. Theoderic sr. overleed op 9 augustus 1010. Twee weken na zijn dood deden zijn weduwe en zijn zoon Arnulf een rijke schenking aan de Sint-Pietersabdij in Gent.

Ik dank Henk 't Jong (tScapreel) en Bertus Brokamp (Stichting HEI) voor hun kritiek en hun meedenken bij het tot stand komen van dit artikel.

Bronnen en literatuur

Berlière, U., *Monasticon belge* II, Province de Liège, Abdij van Maredsous, Maredsous, 1928 (facsimile 1962).

Bur, M., Saint-Thierry et le renouveau monastique dans le diocèse de Reims au Xe siècle in: M. Bur (ed.), *Saint-Thierry: une abbaye du VIe au XXe siècle; actes du Colloque International d'Histoire Monastique, Reims-Saint-Thierry, 11 au 14 octobre 1976*, Association des Amis de l'Abbaye de Saint-Thierry, 1979, p. 39-50.

Ook gepubliceerd in: Bur, M., *La Champagne médiévale: recueil d'articles*, Guéniot, Langres, 2005.

Boer, D.E.H. de & E.H.P Cordfunke, *Graven van Holland. Middeleeuwse vorsten in woord en beeld (880-1580)*, Walburg Pers, Zutphen, 2010.

George, P., Un réformateur lotharingien de choc: l'abbé Poppon de Stavelot (978-1048), *Revue Mabillon* n.s. 10 (t. 71), 1999, p. 89-111.

Guilhiermoz, P., *Essai sur l'origine de la noblesse en France au Moyen âge*. Picard, Paris, 1902.

Henstra, D.J., *Friese graafschappen tussen Zwin en Wezer. Een overzicht van de grafelijkheid in middeleeuws Frisia (ca. 700-1200)*, Van Gorcum, Assen, 2012.

Huth, V., Erzbischof Arnulf von Reims und der Kampf um das Königtum im Westfrankenreich, *Francia* 21, 1994, p. 85-124.

Kiernan, K. & E. Jacob (eds.), *Electronic Beowulf*, <http://ebeowulf.uky.edu/>.

Koch, A.C.F., De betrekkingen van de eerste graven van Holland met het vorstendom Vlaanderen, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 61, 1948, p. 31-38.

Koch, A.C.F., De dateringen in het "Liber traditionum sancti Petri Blandiniensis" van omstreeks 1035, *Bulletin de la Commission royale d'Histoire* 123, 1958, p.137-190.

Ladewig, P., *Poppo von Stablo und die Lothringisch-cluniacensische Klosterreform in der ersten Hälfte des XI. Jahrhunderts*, Friedrich-Wilhelms-Universität, Berlin, 1882.
urn:nbn:de:bvb:824-dtl-0000150868

Ladewig, P., *Poppo von Stablo und die Klosterreformen unter den ersten Saliern*, Puttkammer & Mühlbrecht, Berlin, 1883 (niet geraadpleegd).

Lokeren, A. van, *Chartes et Documents de l'Abbaye de Saint Pierre*, Hoste, Gent, 1868.

Luchaire, A., *Louis VI le Gros, annales de sa vie et de son règne, 1081-1137*, Paris, 1890.

Niermeyer, J.F., *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*, Brill, Leiden, 1976.

Nieuwenhuijsen, K., *Website Namen in de Lage Landen tot 1150*, 2012
<http://www.keesn.nl/names/>.

Nieuwenhuijsen, K., *Strijd om West-Frisia. De ontstaansgeschiedenis van het graafschap Holland 900-1100*, Omniboek, Utrecht, 2016.

Nieuwenhuijsen, K., (ed.), *De Slag bij Vlaardingen 1018*, Omniboek, Utrecht 2018.

Nieuwenhuijsen, K., Biografie van Robrecht de Fries, Omniboek, Utrecht, verschijnt in 2022.

Nieuwenhuijsen, K. & T. de Ridder, *Ad Flaardingun. Vlaardingen in de elfde eeuw*, Verloren, Hilversum, 2012.

Onulfus & Everhelmus, Vita Popponis, W. Wattenbach (ed.), MGH SS XI, 1854, p. 291-316.

Resmini, B., *Das Erzbistum Trier 13: Die Benediktinerabtei St. Maximin vor Trier*, Germania Sacra Dritte Folge 11, De Gruyter, Berlin, 2016.

Sachsenspiegel 1. Landrecht, K. A. Eckhardt (ed.), MGH Fontes iuris N.S. 1/1, 1955.

Uhlirz M., *Jahrbücher des Deutschen Reiches, Otto III. 983-1002*, Duncker & Humblot, Berlin, 1954.

Vanheule, K., *De demystificatie van een hervormingsfenomeen*, Universiteit Gent, Gent, 2016. <https://biblio.ugent.be/publication/8150787>

Vanommeslaeghe, H. *Qualis debeat esse abbas? De evolutie van abbatiale (zelf-)representaties in Vlaanderen en Lotharingen (ca. 919-1125)*, Universiteit Gent, Gent, 2017.
<https://biblio.ugent.be/publication/8521356>

Verbruggen, J.F., *The Art of Warfare in Western Europe During the Middle Ages*, Boydell Press, Woodbridge, 1997.

Verlinden, C., *Robert Ier le Frison comte de Flandre*, De Sikkel, Antwerpen, 1935.

Warlop, E., *The Flemish Nobility Before 1300*, Part I, DeSmet-Huysman, Kortrijk, 1975.

Wikipedia (DE), Paul Ladewig, https://de.wikipedia.org/wiki/Paul_Ladewig

Wikipedia (DE), Otto III. (HRR), [https://de.wikipedia.org/wiki/Otto_III._\(HRR\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Otto_III._(HRR))

Winter, J.M. van, *Middeleeuwers in drievoud: hun woonplaats, verwantschap en voeding*, Verloren, Hilversum, 2017.

De genoemde websites zijn geraadpleegd op 11-4-2021.